

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԳԵՄԻԱՅԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆՆԵՑ

Հայ ժողովուրդը, դարեր շարունակ գտնվելով օտար տիրապետության տակ, սովի, աղքատության և կոտորածի պայմաններում, միշտ հարազատ է մնացել իր ազգային կուլտուրային, իր համեստ լուծան մուծել գիտության դանձարանը:

Սովետական իշխանության տարիներին միայն ստեղծվեցին այն բոլոր պայմանները, որոնք զարկ տվին Հայ ժողովրդի վերածնունդը, նրա տնտեսական ու կուլտուրական բարգավաճմանը: Մինչ սովետական կարգերի հաստատումը, զժվար թե գտնվեր մեկը, որ երազեր, թե երբեք Հայաստանը սեննալու է զպրոցների լայն ցանց, տասնյակ մասնագիտական և գիտահետազոտական ինստիտուտներ, և, վերջապես, գիտությունների ակադեմիա: Այսօր այդ բոլորը իրականություն է դարձել:

Բերենք արխիվային մի քանի փաստաթղթեր, որոնք մեզ ծանոթացնում են Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի կազմակերպման պատմության հետ:

Մինչև 1935 թ. Անդրկովկասյան սեպագուրիկաներում տարվող գիտահետազոտական աշխատանքները անմիջականորեն ղեկավարում էր ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի անդրկովկասյան ֆիլիալը: 1935 թ. հունվարին գիտահետազոտական աշխատանքները ուժեղացնելու նպատակով, Հայկական ՍՍՌ Ժողովուրդը որոշում ընդունեց կազմակերպել ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի անդրկովկասյան ֆիլիալի հայկական բա-

ժանմունք, որը հետագայում վերանվանվեց ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի հայկական ֆիլիալի:¹

ՍՍՌ ԳԱ հայկական ֆիլիալի նախագահության կազմի մեջ ընտրվեցին ակադեմիկոս Ֆ. Յու. Ախնաճ-Ախսինցը (նախագահ), Ա. Խ. Մելիքը (փոխ-նախագահ), ակադեմիկոս Հ. Ա. Սերեյին, Բիոլոգիական ինստիտուտի ղեկավար Բ. Վ. Վալիլովը, ղեկավարի տեղակալ պրոֆ. Հ. Տ. Կարապետյանը և Փիմիայի ինստիտուտի ղեկավար Ա. Գ. Հովհաննիսյանը:²

Այդ շրջանում ՍՍՌ ԳԱ հայկական ֆիլիալի գիտահետազոտական հաստատությունների թվին էին պատկանում.

ա) Երկրաբանական ինստիտուտի և թանգարանի բազայի վրա կառուցված երկրաբանական և հողագիտական սեկտորները:

բ) Քիմիայի ինստիտուտը, որին ենթակա էին օրգանական քիմիայի, ֆիզիկական և անօրգանական քիմիայի, բիոքիմիայի լաբորատորիաները:

գ) Բիոքիմիայի ինստիտուտը, որի մեջ էին մտնում բուսաբանական, կենդանաբանական և բույսերի գենետիկայի սեկցիաները, արխեոլոգիայի և էթնոգրաֆիայի սեկտորը:³

1 Հայկ. ՍՍՌ ԳԱ արխիվ, 1935 թ., գ. 11, թ. 32:

2 Նույն տեղը, գ. 1, թ. 8:

3 Նույն տեղը:

Բացի վերոհիշյալ գիտահետազոտական հաստատություններից, ՍՍՌՄ ԳԱ հայկական ֆիլիալին կից գոյություն ունենք. ա) էքսպեդիցիոն բյուրո, բ) հրատարակչական հանձնաժողով:

Համաձայն Հայկական ՍՍՌ Ժողովոմսո՞րհի 1935 թ. հունվարի 27-ի որոշման, ՍՍՌՄ ԳԱ հայկական ֆիլիալին հանձնվեցին նաև Բնապատմական և Երկրաբանական թանգարանները, Սևանա լճի ուսումնասիրության նյութերը և թանգարանը, Սեյմսիկ կայաններ, Հայաստանի ջրային տնտեսության լարորատորիան և հողագիտության վերաբերյալ թանգարանային բնույթ կրող բոլոր նյութերը, ինչպես օրինակ, քարտեզներ, հողանմուշներ, հերքարիումներ և այլն¹:

Հետագայում, համաձայն ՍՍՌՄ ԳԱ հայկական ֆիլիալի նախագահության 1936 թ. մարտի 28-ի որոշման, Բիոլոգիական ինստիտուտին կից ստեղծվեց միկրոբիոլոգիական սեկտոր²:

Ռեսպուբլիկայում տարվող գիտահետազոտական աշխատանքները ղեկավարելու համար ֆիլիալը ունենք 42 հոգուց բաղկացած Գիտական խորհուրդ³: Այդ շրջանում ֆիլիալի ինստիտուտներում, սեկտորներում և լարորատորիաներում աշխատում էին 73 գիտական աշխատողներ:

Հայրենական Մեծ պատերազմի տարիներին, երբ սովետական հերոս ժողովուրդը արիարար պաշտպանում էր իր Հայրենիքը, Կոմունիստական պարտիայի ու Սովետական կառավարության հողատարության շնորհիվ, Հայաստանում հիմնադրվեց գիտությունների ակադեմիա:

Հայկական ՍՍՌ Ժողովոմսո՞րհի 1943 թ. նոյեմբերի 10-ի որոշման մեջ ասված է.

«Հայրի առնելով Հայաստանում Սովետական իշխանության տարիներին գիտահետազոտական հաստատությունների ցանցի լայն զարգացումը, գիտական աշխատողների բարձրակ

կազմերի աճն և նրանց արդյունավետ աշխատանքը Հայկական ՍՍՌ Կոմունիստիկայի ու կուլտուրայի զարգացման և երկրի պաշտպանության ամրապնդման ասպարեզում, Հայկական ՍՍՌ Ժողովրդական Կոմիսարների Խորհուրդը որոշեց.

1. Ռեսպուբլիկայի գիտահետազոտական հաստատությունների ղեկավարությունը գիտական միասնական ղեկավար կենտրոնում համախմբելու նպատակով և գիտական աշխատանքի հետագա էլ՝ ակտիվ նպատակալաց զարգացման համար, ՍՍՌՄ Գիտությունների ակադեմիայի հայկական ֆիլիալի բազայի վրա Հայաստանի մայրաքաղաքում՝ Երևան քաղաքում, կազմակերպել Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիան⁴:

Պատմական այդ խոշոր իրադարձությունը շտեմնված խանդավառությամբ բնորոշվեց ռեսպուբլիկայի բանվորների, կոլտնտեսականների և ինտելիգենցիայի կողմից: Լենինյան ազգային քաղաքականության հետևողական կենսագործման շնորհիվ Սովետական Հայաստանը ունենցավ գիտությունների ակադեմիա:

1943 թ. Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի իսկական անդամ ընտրվեցին հայ պատվարժան գիտնականներ Շ. Ա. Օրբելին, Լ. Ա. Օրբելին, Վ. Շ. Համբարձումյանը, Հ. Հ. Անառյանը, Գ. Ա. Ղափանցյանը, Մ. Խ. Արեղյանը, Ս. Ս. Մալխասյանը, Ա. Հ. Տերտերյանը, Հ. Հ. Մանեղյանը, Խ. Ս. Կոչոռյանը, Ա. Ի. Ալիխանյանը, հայ անվանի բանաստեղծ Ա. Ս. Խաճակյանը և ուրիշներ⁵:

Նույն՝ 1943 թ. ակադեմիայի ընդհանուր ժողովին բնորոշ Հայկական ՍՍՌ ԳԱ նախագահություն՝ հետևյալ կազմով. Հ. Ա. Օրբելի (պրեզիդենտ), Վ. Հ. Համբարձումյան (վիցե-պրեզիդենտ), Վ. Հ. Գուլբանյան (վիցե-պրեզիդենտ), Ի. Վ. Եղիազարյան, Խ. Ս. Կոչոռյանց, Մ. Գ. Թումանյան, Գ. Ա. Ղափանցյան, Ս. Կ. Կառապետյան և Գ. Բ. Պետրոսյան (գիտ-քարտուղար):

¹ Հայկ. ՍՍՌ ԳԱ արխիվ, 1935 թ., գ. 17, թ. 11:

² Նույն տեղը, գ. 7, թ. 16:

³ Նույն տեղը, գ. 1, թ. 8:

⁴ Հայկ. ՍՍՌ ԳԱ արխիվ, 1943 թ., գ. 6, թ. 1—2:

⁵ Նույն տեղը, գ. 6, թ. 14—17:

Իր կազմակերպման շրջանում Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիան ուներ հետևյալ կառուցվածքը.

1. ՀՍՍՌ ԳԱ ընդհանուր ժողով:

2. ՀՍՍՌ ԳԱ նախագահություն: Սրա ապարատի մեջ էին մտնում նախագահության բարտուղարությունը, ռեֆերենտը, գործերի կառավարությունը, նախագահության արձանագրությունների բաժինը, կադրերի գծով պրեզիդենտի օգնականը և բաժինը:

3. Հասարակական գիտությունների բաժանմունք: Սրա կազմի մեջ էին մտնում Պատմության, Մ. Արեղյանի անվան Գրականության, Ն. Մառի անվան Լեզվի ինստիտուտները, Պատմական թանգարանը և երաժշտության պատմության ու տեսության սեկտորը:

4. Ֆիզիկո-մաթեմատիկական, բրնական և տեխնիկական գիտությունների բաժանմունք: Սրա կազմի մեջ էին մտնում Ֆիզիկո-մաթեմատիկական, Երկրաբանական, Զբոսայգեպահպան, Շինանյութերի և կառուցումների, Քիմիական գիտությունների ինստիտուտները, Աստղադիտարանը, Մեյսմիկ կայանը, հիդրոէլեկտրական յարուստորան:

5. Բիոլոգիական գիտությունների բաժանմունք: Սրա կազմի մեջ էին մտնում Բուսաբանական այգին, Սևանի Հիդրոբիոլոգիական կայանը, Բուսաբանական, Կենդանաբանական, Բույսերի գենետիկայի, Ֆիզիոլոգիայի ինստիտուտները, միկրոբիոլոգիայի սեկտորը և Կենդանաբանական այգին:

6. Գյուղատնտեսական գիտություններ բաժանմունք: Սրա կազմի մեջ էին մտնում Գինեգործության և խաղողագործության, Երկրագործության,

Անասնաբուծության ինստիտուտները, Հողագրիտությունների և էկոնոմիկայի սեկտորները:

Բացի վերոհիշյալ գիտական հաստատություններից, Հայկական ՍՍՌ ԳԱ այդ շրջանում ուներ Գիտական պրոպագանդայի և հմբագրական-հրատարակչական խորհուրդներ:

1943—1961 թթ. Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայում շատ փոփոխություններ են տեղի ունեցել: Բնական է, որ այդ տարիներին ռեսպուբլիկայում էլ ավելի մեծ թափ են ստացել գիտահետազոտական աշխատանքները, ղգալիորեն աճել, ընդարձակվել է գիտական հաստատությունների ցանցը և տասնապատվել աշխատող կադրերի թիվը: Բավական է նշել, որ ներկայումս Հայաստանի Գիտությունների ակադեմիայի սիստեմում են գերատեսչություններում գործում են 79 գիտահետազոտական հիմնարկներ 3409 գիտաշխատողներով, այդ թվում՝ ղգկտորներ— 79, թեկնածուներ— 734:

Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիան, որի աշխատանքները սկսած 1947 թ. գլխավորում է աշխարհահռչակ գիտնական, ՍՍՌՄ Գիտությունների ակադեմիայի իսկական անդամ, Միջազգային աստղագիտական միության պրեզիդենտ Վիկտոր Համազասպի Համբարձումյանը, գիտության տարբեր ճյուղերի բնագավառում ձևոր բերած մեծ հաջողությունների շնորհիվ, դարձել է սովետական առաջավոր գիտության օջախներից մեկը:

Վ. ՄՈՎՍԻՍՅԱՆ,
ՀՍՍՌ ԳԱ արխիվի վարիչ